

Vera Taskova

(Kotel, History Museum)

Sophronius of Vratsa as a Source of Creative Inspiration

Вера Таскова

(Котел, Исторически музей)

Софроний Врачански като извор на творческо вдъхновение

„Ода за Софроний” на Димитър Попски заедно с „Ридание” на Георги Пешаков са сред най-първите лирически произведения на Възраждането, предхождащи „даскалската поезия”. Кой е Димитър Попски? За този ранно възрожденски книжовник се знае твърде малко. Роден е през втората половина на 18 век в Трявна. В началото на 19 век напуска града и се установява в Букурещ, където през 1803 г. съдбата го среща със Софроний Врачански. Сближават се, възприема възторжено идеите му, става негов верен следовник и ученик. Нарича Софроний свой благодетел и баща. Помага му при отпечатването на „Неделник”-а. Заглавната страница съобщава: ”Напечата се и право описа ся от Димитрия Михайло Попович и от Георгия, син его.” Те са членове на старата печатарска фамилия на Поповичите, които от десетилетия държали печатница в Римник. Боян Пенев предполага, че Д. Попски е именно от този род. Те по всяка вероятност са редактирали текста. Освен печатарите, и други лица са подпомагали Софроний, преписвайки текста на отделни листи. Сред тях, заедно с Георги Пешаков и Атанас Богориди, е бил и Димитър Попски. В създадената първа българска политическа организация в Букурещ, чийто ръководител е Софроний, заедно с Иван Замбин, Атанас Некович, архимандрит Венеамин, търговецът Симон Кипарис и др., Димитър Попски е сред най-дейните членове. Той подкрепя своя идол във всичките му книжовни и политически начинания и се уповава на неговата притегателна сила. Пълен израз на своето преклонение дава в поемата си „Ода за Софроний”, датирана от 25.03.1813 г. С посвещението одата има 74 реда, колкото са годините на героя ѝ. Написана е под въздействието на единствено възможния тогава източник, Паисиевата „История”. Като нея идеализира някогашните български царе и патриарси, но отива и крачка напред, като изразява вече и ярка политическа тенденция, говорейки за национално освобождение. Одата започва с падането на България под робство. В елегичен тон оплаква съдбата на народа, но и показва проблясъците в духовния живот, подготвящи бъдещето. Бог изпраща своите избраници – един от тях е Софроний Врачански. Втората част на одата е изцяло запълнена от неговия възвишен образ, към който се обръща

авторът. Сравнява го с Теофилакт – тълкувателя на евангелието, и с Патриарх Евтимий. Възхвалява го и му пожелава дълъг живот, за да брани българската църква. Рисува възторжено свободна България, възкресяването на нейната слава. Одата е на условен славяноруски, изпъстрена с български думи. Художественолитературните ѝ качества са под съмнение. Тя е важна най-вече като свидетелство за почитта към Софроний Врачански. Произведението е всъщност проза, разделена на редове, чиито крайни думи се римуват. Авторът не спазва никакво стихосложение или ритъм. Но той изрича изключително силните думи: ”България тебе венец плете, а на небеси уже готов”! Поемата е открита десетилетия след това от Раковски и публикувана за първи път в „Дунавски лебед”, бр. 54, 1861 г.

След този положен му приживе венец се оказва, че следващите автори, прекланящи се пред неговата личност и дело, са чак след деветосептемврийските творци. В хода на проучването не се установи нито едно произведение през следващите 100-150 години от смъртта на Софроний. Дори при огромната еуфория, заляла обществото след Освобождението и екзалтираното възвеличаване на националните ни герои, образът на Софроний убягва от перото на творците. И Иван Вазов го пропуска. Дължи се вероятно на факта, че съвсем естествено на преден план изплуват борците с оръжие в ръка, а и на недостатъчно съхранени и проучени източници по темата. Така или иначе, следващият словесен паметник на Софроний е положен, и то по най-категоричен и красив начин, от котленец. Това прави неговият пряк потомък „вуйчо Ваньо” – поетът Иван Павлов през 1956 г. Той е син на Павли Вельов (син на правнучката на Софроний – Стойка) и на Цона х.Йорданова. Роден е в Котел на 9.10.1888 г. Гимназия завършва в Сливен, където прави и първите си стихотворни опити. След това учителства в Котленско, Бургаско, Карнобатско, започва активно да публикува стихове за деца под псевдонима „вуйчо Ваньо” във всички детски издания. През 1916 г. излиза творбата му „Великден”, а през 1923 г. детската му стихосбирка „Сребърни звънчета”. На родния си град посвещава 12-куплетната поема „Градът на великаните”. Мечтата му е да предаде в голямо произведение в стихотворна форма целия живот на най-славния си предшественик Софроний Врачански, на който в „Градът на великаните” е отделил един куплет. Започва да работи над произведението си през 1956 г., но не успява да го завърши. От него остава само един откъс – „Среща в Котел”, посветен на преломния момент в живота на поп Стойко, а и на целия български род – срещата му с Паисий. Иван Павлов умира 1976 г. в София. „Среща в Котел” е едно от най-значимите, високохудожествени творения в чест на Софроний. В 59 стиха авторът е успял да пресъздаде хронологията на събитието, да извае два внушителни художествени образа, да опише завладяващи природни картини и най-вече да пресъздаде силния емоционален заряд на съдбовната среща, историческото ѝ значение. Не случайно поемата завършва с всеотдайността на героя:

Ей тръгва – нищо не го спира!
обрекъл се на брата роб
да служи както той разбира
до сетен дъх. До край, до гроб!

Образът на Софроний в поемата е изваян изцяло от собствените му думи. В тях диша преклонението му пред учителя Паисий, възхищението от „Историята”, ниската

самооценка за собствената му личност, увеличаваща неимоверно оказаната му чест и готовността да я оправдае на всяка цена:

И всеки българин ще знае,
щом помни дор сърце му бий
историята ни каква е,
какъв народ сме ний...

Поемата е мелодико-ритмична, стихът се lee леко, езикът е свеж и образен, картината – ярка и убедителна, което прави поемата едно прекрасно, цялостно художествено произведение, истински поетичен венец пред олтара на великия българин.

От големите, най-утвърдени в българската литература имена творческо вдъхновение от личността и делото на Софроний са черпили Доростолският митрополит Иларион и световно известният драматург Радко Радков.

Митрополит Иларион е роден в Елена на 30.12.1912 г. През 1933 г. завършва Софийската духовна семинария, а през 1937 г. Богословския факултет при Софийския университет. През 1947 г. е въведен в архимандритско достойнство. Бил е игумен на Троянския и Бачковския манастир, председател на църковното настоятелство при храм „Св. Ал. Невски”, директор на Църковно-историческия музей, патриаршески викарий в София. На 12.10.2003 г. е избран за митрополит на Доростолска епархия. Носител е на орден „Кирил и Методий”. Има огромна литературна дейност, автор е на повече от 40 книги, на повече от 300 стихотворения в над 12 стихосбирки, сред които „Светлоозарени слова”, „Завещания от вековете”, „Поетични стихове”, „Цветя за България”. Последната му книга е от 2008 г. – „Буквар на вярата”. Умира на 28.10.2009 г. И той като Иван Павлов отделя особено внимание на емблематичната среща между Паисий и Софроний в Котел, която променя рязко не само живота на младия поп Стойко, но и съдбините на България. Неговото произведение „Отец Паисий в Котел” не е чисто поетична творба. То е лирична и емоционална симбиоза от поезия и проза, разказ, в който повествованието често кулминира в стих. Започва с възхвала на Паисиевия труд и целта на пътуването до Котел. След кратко описание на църквата „Св. Петър и Павел” гостът е въведен с тържествен стих:

Удрий! Паметен ще бъде този ден.
Котел тържествува, чест му е голяма,
че от Светогорски брат е посетен.
Ще го впишем в кондиката ни на храма.

Срещата е пресъздадена с приповдигнато настроение, мерената реч се увеличава, въведени са допълнителни образи като Калинко Калинков – контрапункт, олицетворение на съмненията, т.е. срещата не е потайна, а делото е общо, всеки любопитства, иска да помогне. Дворът е изпълнен с народ. Паметните думи на Паисий при тази среща са:

Пламякът разрасне ли се във сърцата
неминуемо ще дойде свободата

Произведението на четири странички успява да пресъздаде не толкова историческата картина, колкото духа на епохата, емоционалното съдържание на срещата и съдбовността на делото на двамата бъдещи светци на България. Като християнски деец

митрополит Иларион дълбоко познава църковната дейност на Софроний и черпи от нея истинско вдъхновение за своята работа. Затова многократно му отдава поетическа почит и признание. В издадената през 1997 г. във Велико Търново стихосбирка „Цветя за България” той публикува три стихотворения, посветени на любимия му светец – „Кандилото на Софроний Врачански” в шест куплета, „Преподобни Софроний Врачански” в седем куплета и „Пламтящият светилник” също в седем куплета. Стихотворенията са издържани в класически стих, на високо художествено ниво, силно въздействащи са. Патосът в тях е пречупен през човешкото преживяване, образът на Софроний не е поставен на пиедестал, а в течение на повествованието сам се издига на това ниво. Разкрита е, разбира се, преди всичко църковната му дейност, която е като кандило в мрака. Кандилото и светилникът са метафорите на автора като контрапункт на робската тъма и като израз на приноса на Софроний за вярата и свободата:

Силна обич към България премила
с вяра в Бога си за пример проявил.
И затуй достойно с благодатна сила
ореол на святост се над теб извил.

Другият особено значим български автор, посветил произведение на Софроний Врачански, е драматургът Радко Радков. Той е роден през 1940 г. в Търново, като още от 7-годишна възраст започва да пише стихове. През 1959 г. завършва Духовната семинария, а през 1967 г. – Класическа филология в СУ. Работил е като редактор в издателство „Народна култура” (1966-1972 г.) и преподавател по класически езици във ВТУ. Имах честта лично да познавам този велик творец и незабравими ще останат вечерите, в които събираше около себе си студенти и с часове рецитираше наизуст най-новите си творби пред своите първи слушатели. Той е основател и главен драматург на Старинния театър. Автор е на повече от 20 исторически драми в стихове – „Балдуин Фландърски”, „Хан Аспарух”, „Битката за Преслав”, „Теофано” и др. и над 10 стихосбирки – „Сонети”, „Сонети за любовта”, „Византийски запевки”, „Слово за Търновград”. Всепризнат майстор на сонета. Радко Радков е кавалер на френската култура, наречен от акад. Жан Гитон „наследникът на Шекспир”. Той е единственият творец в света, удостоен два пъти с международната Наполеонова награда „Солензара” на Френската академия на науките. През 1989 г., по повод 250 г. от рождението на Софроний Врачански, Радко Радков създава „Монолог на Софроний Врачански към Иван Замбин”, който на 3.04 същата година е записан в студио „Балкантон” и е съхранил гласа на самия автор. Монологът е 9-минутен. Той не е в мерена реч. В него героят обяснява на Замбин защо не иска да напуска Враца и в какво вижда своята мисия – да бъде сред папството си. Следва и предсмъртна изповед на епископа, в която се самоосъжда за грешките, описва се като лош, жалък пастир, разказва за мъките на живота си и е загрижен до последно за папството си. „Не можах да бъда мъченик, останах си единствено страдалец”. Сред скромността и себебичуването на героя, отклик от „Житието”, се проправя авторовата теза, контрастираща на думите от монолога и очертаваща под непретенциозната словесна одежда истинската същност на епископа, отдаден отшелнически на хората, с мисъл за тях до сетния си дъх: ”Живях за теб аз, грешният сред людете, Софроний”. С тези думи завършва произведението и животът на бъдещия светец.

„Повествователна” лирика, описваща отделни важни моменти от живота на Софроний Врачански е създадена и съвременната поетеса Спаска Попова в цикъл от шест стихотворения. Спаска Попова е една от най-изтънчените поетеси, чието творчество и име обаче, за съжаление, са слабо познати както сред обществеността, така и в литературните среди. Тя е от Пловдив, родена е през 1953 г., завършва Българска филология в ПУ „П. Хилендарски” и работи дълги години като преподавателка по български език и литература в СОУ „С. Врачански” в Пловдив. Издава стихосбирките „Спаси се, Спасе” и „Ничия”. Понастоящем е пенсионерка. На патрона на своето училище тя посвещава шест творби: „Искаха да ме убият, ала Бог ме запази”, „1794 – Софроний тръгва към Враца”, „1765 – Софроний преписва „Историята”, „В Света гора учех децата”, „По делата им ще ги познаете” и „ На Софроний Врачански – патрон на моето училище”. Тези стихотворения са предназначени за деца и затова стилът им е с опростен изказ, изчистен, стиховете са кратки и ритмични, посланията – директни. Те са малко встрани от характерния нежно лиричен и образно наситен творчески натюрел на авторката и затова художествената им стойност не е на висотата на другите ѝ стихове. Но са напълно подходящи за аудиторията, към която са отправени и за педагогико-нравствените послания към нея:

С мъдрата си жива мисъл
непристорен, ценен дар
ти България прегърна
и превърна я в олтар
на свещените си песни,
на великата мечта:
българският род и слово
да признае вечността!

Тържественото честване на кръгли годишнини от рождението и смъртта на Софроний Врачански е най-честият повод за създаването на поетически и музикални произведения от след деветосептемврийските творци. Така например през 1983 г. във Враца има национално тържество, свързано със 170-годишнината от кончината на епископ Софроний Врачански. По този повод местната авторка Мария Желева създава едноименно стихотворение, което влиза в юбилейния сборник на Синодалното издателство. То е основа и на песен на смесения хор „Софроний Врачански” – Враца, който през 1987 г. става представителна формация на Врачанската епархия.

Всред вековната на робството тъмнина
запалил искрица на надежда и светлина,
не знаел ни денем, ни нощем покой
в историята да остане завинаги свой.

Музиката е на маестро Димитър Димитров, който е и първият диригент на хора. Доц. Димитров е едно от най-големите светила в България в областта на църковната и хоровата музика. Роден е на 20.01.1943 г. в София. През 1963 г. завършва духовна семинария, а 6 години по-късно и Духовната академия. Същевременно учи и в Държавното музикално училище в София, а от 1972 до 1977 г. следва и музикална педагогика. Съосновател е на световно известния камерен мъжки хор „Йоан Кукузел” през 1968 г. Десет години по-късно става преподавател по църковна музика в

Духовната академия и главен диригент на хора при храм-паметника „Св. Ал. Невски”. От 1977 до 1990 г. ръководи и хора при Врачанската митрополия. Съосновател е на немско-българското културно дружество. За огромните си заслуги към хоровата музика през 2002 г. е обявен за музикант на годината. Многогласното му произведение „Софроний Врачански” по текст на Мария Желева се превръща във визитка на хора, жънещ успехи по всички форуми и световни фестивали, посветени на църковната музика. Песен в чест на Софроний композира също котленският учител Атанас Белопахов. За съжаление датировката ѝ не е известна. Тя е по едно кратко, но прекрасно стихотворение на Ненчо Савов. Този самобитен и интересен автор е от Карнобат. Роден е на 31.07.1896 г. Произхожда от чиновническо семейство. Брат е на писателя Минко Неволин. Завършва гимназия в София и Юридическия факултет на СУ. Участва като запасен офицер в Първата световна война, където е ранен, както и в първата фаза на Отечествената война през 1944 г. Още като ученик започва да печата стихове, разкази, хумор. Повече от 50 години работи в областта на детската литература, сътрудничи на всички детски издания и на БНР. Издал е 17 книжки за деца, сред които „Горска чешмичка” (1968 г.), „Българска земя хубава” (1971 г.), „Шарено герданче” (1971 г.), „Горо ле, горо хайдушка” (1974 г.). Умира на 29.12.1991 г. в София. Неговото стихотворение „Софроний Врачански” е само от четири куплета, но е едно от най-хубавите произведения в българската литература, писани за видния ни съгражданин. Веднага си личи, че стихотворението не е поръчково, а е честен и дълбок изблик на преклонение и възхищение от личността. В него се акцентира върху преписа на „История”-та, работата сред папството му в страната и в чужбина, както и върху неговата книжовна дейност. Написано е непретенциозно, без съзнателно търсене на впечатляващи епитети и метафори, а само под напора на дълбока емоция, която като че ли съвсем естествено си пробива път през и чрез думите. Стихотворението е в класически стих, силабическо стихосложение в амфибрахий, речта се лее като музика и е идеалният текст за химна, създаден от Атанас Белопахов:

Софроний Врачански! Аз сякаш те гледам,
как ходиш бездомен и в село, и в град.
Приведен, измъчен, посърнал и бледен
от всички несгоди, лишения, глад.

Музиката на Белопахов е на нивото на изящния текст. Всъщност написаното го е вдъхновило за химна. Трябва да отбележим, че макар и химик по образование, А. Белопахов е личност с интереси и изяви в музиката, а и в ред други области. И до днес той си остава един от най-добрите, обичани и заслужили учители в цялата история на Котленската гимназия. Роден е в Котел през 1919 г. в семейството на Ганди – началник поща – и Станка – домакиня, шивачка – Белопахови. Завършва специалността химия в Софийския университет, след което е мобилизиран и участва като телеграфист във втората фаза на Отечествената война. Завръщайки се от фронта, започва работа като учител в гимназията в Котел, където прекарва целия си трудов стаж. Работата с децата е явно неговото истинско призвание. Освен химик, той е и отличен математик – постоянно консултира и помага на учениците по предмета. Обучава ги и на стенография. Шахматът е другата му страст. Подготвеният от него отбор успява да стане републикански шампион. Музикалните му заложби го изявяват като хорист,

цигулар и композитор. Преподава цигулка в музикалната школа към читалището. Той създава детските песни: „Петльо, петльо, много си надут“, „Пролет моя“, „Понякога ще идвам във съня ти“ и др. Участва в курсовете по гражданска отбрана, отличен лектор е, делегат на Учителския конгрес през 1967 г. и носител на орден „За трудово отличие“. Пенсионира се през 1984 г., но в дома му не спира потокът от бивши и настоящи ученици. И така до неговата смърт, 25.04.1991 г. За огромния принос към образователното дело, няколко години след като умира, Общинският народен съвет преименува частта от улица „Първи май“, минаваща край гимназията, на негово име. Химнът на Н.Савов и А. Белопахов е открит след години с увреден нотопис, възстановен е, изучава се от възпитаниците на началното училище и става техен химн, в чест на патрона. Още едно училище – СОУ „С. Врачански“ – Пловдив, в което работи и Спаска Попова, има химн за своя патрон. Училището е част от замисления като най-голям на Балканите учебен комплекс. До 1992 г. то носи името „Васил Танев“. На 11.03. същата година – деня на църковното честване на Софроний – е преименувано и датата става негов патронен празник. А през 2003 г. Пловдивският митрополит Арсений открива тържествено православен параклис на негово име в училищната сграда, във връзка със 190-годишнината от кончината на св. Софроний Врачански. По този повод е създаден и химнът на училището, по текст и музика на Радослав Раяновски. Той е от Пловдив, с музикално образование, дългогодишен преподавател по музика, но в друго училище. В годината, когато написва химна (2003) се изселва в Испания, където работи и до днес като строител. Текстът е от три куплета, с кратък, отсечен стих, точно за химн, с отпратки към настоящето и бъдещето, подходящ за деца със своята семплост:

Името ти – наше знаме,
чест и слава, и възход
ние пазим неизменно
за земя и за народ.

Музиката е бодра, изпълнява се от детски хор с преобладаващи момичешки гласове. Последният куплет е разработен като припев, в по-високи тонове, като последните два стиха се повтарят. Химнът се изпълнява при всеки тържествен повод в училището. Като светец (канонизиран на 31.12. 1964 г.) епископ Софроний Врачански има и „Богослужбено последование“ от Сливенския митрополит Никодим (1895-1980). Той завършва богословие в Оксфорд и е бил учител, по-късно ректор на Пловдивската духовна семинария, протосингел на Пловдивската митрополия, игумен на Бачковския манастир, главен секретар на Светия синод. От 1947 г. до смъртта си е Сливенски митрополит. Одобрен е от Светия синод и църковно-славянска служба под перото на архимандрит Софроний, роден през 1914 г. в Горна Липница, Великотърновско и починал като протосингел на Видинската митрополия през лятото на 1978 г. Още в младежка възраст отива в Преображенския манастир, после завършва висше богословско образование и близо 20 години преподава църковнославянски език. Песенната възхвала е редактирана от такива светила като проф. Христо Кодов и доц. Славчо Вълчанов от Духовната академия.

Разгледаните поетични и музикални творби, вдъхновени от живота и делото на св. Софроний Врачански, са най-вероятно само част от създаденото за великия котленец,

открито в хода на това изследване. Те обаче осветляват различни аспекти от неговата дейност и личност по специфичния и въздействащ за художеството начин, изплитат един много пъстър, вечно свеж и уханен венец за своя вдъхновител и предават на всички поколения след него заветите му и своето възхищение и преклонение пред сътвореното от него за родината. С това съчетават прекрасно емоционалната, познавателна и възпитателна функция и предават по най-красивия и въздействащ начин факела на следовността към следващите поколения. Темата е голяма и отворена, тя несъмнено ще се попълва и дообогатява в годините и ще държи вечно живо, актуално и значимо безсмъртното дело, величието на котленеца-свещец Софроний Врачански.